

Petrů, Eduard

Genologický systém české literatury 16. století

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. D, Řada literárněvědná.
1985, vol. 34, iss. D32, pp. 51-58

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/108296>

Access Date: 17. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

EDUARD PETRŮ

GENOLOGICKÝ SYSTÉM ČESKÉ LITERATURY 16. STOLETÍ

Ve své Poetice staré ruské literatury¹ stanoví D. S. Lichačev tři obecnější východiska při studiu problematiky žánrů ve starší literatuře. Především je ve starší literatuře nutno počítat s tím, že se žánry dělí na základě mimoliterárních funkcí, dále je nutno přihlížet k tomu, že názvy žánrů starší literatury není možné vytvářet na základě současné terminologie, ale je nutno hledat jejich označování v dobovém úzu, a konečně je třeba si uvědomit, že pod jedním dobovým označením mohly být míněny různé žánry; vlastní žánrové rozlišení bylo dáno tématem.²

Tato pracovní východiska byla sice formulována na základě studia materiálu starší ruské literatury, mají však svůj význam i pro genologické bádání v jiných slovanských literaturách. Ve vztahu ke starší české literatuře potvrzuje platnost těchto východisek Josef Hrabák v Poetice, kde uvádí: „Co se pocíťovalo v dané době za žánr, můžeme určit nejlépe tím, že prozkoumáme všechny útvary označované soudobými autory, teoretiky a čtenáři tímž žánrovým (shrnujícím) názvem a pak hledáme, co měly společného po stránce tematiky a po stránce morfologické.“³

I když tedy sama pracovní východiska jsou poměrně jasná a obecněji uznávaná, vznikají při studiu starších genologických systémů přece jen určité závažné problémy.

Studujeme-li podrobněji dobové označování žánrů, setkáváme se totiž se situací značně neujasněnou. Nejasnosti vznikají již při řešení otázky, zda určité konkrétní označení v názvu díla představuje pojmenování žánru, nebo zda je vázáno pouze na jednotlivé literární dílo, jak upozorňuje na základě rozboru polského materiálu Teresa Michałowska.⁴

Ovšem ani v těch případech, kdy určité pojmenování můžeme prokazatelně považovat za žánrové označení, není rekonstrukce místa tohoto žánru v genologickém systému dané doby jednoznačná. Jednak bývalo žánrové označování zaměňováno (Hrabák uvádí například že v 16. a 17. století bývalo běžně zaměňováno označení tragédie a komedie,⁵ i když oba dramatické žánry byly v dobové teoretické literatuře jasně odlišovány jak systémem tematických znaků, tak požadavky na styl⁶), jednak existovala pro označení jednoho žánru řada různých termínů. Milan Kopecký dokládá tuto skutečnost

u žánru cestopisu a zjišťuje v předbělohorské době v naší literatuře užívání termínů *cesta, jízda, putování, pouť, vandr, historie, peregrinací, itinerarium* aj.⁷

Nejde však jen o otázku pojmenování jednotlivých žánrů, ale také o jejich podstatné znaky a o jejich funkci. Pro literaturu 16. a počátku 17. století plně platí obecné pojetí žánrů jako jistých deduktivních modelů,⁸ popřípadě jako jistého programu, jehož charakter určuje Jan Trzynałowski tak, že: „The literary genre, understood as a programme, is for a given literary work a more universal law of a higher order, which informs the interpretant as to artistic and ideological sphere of operation of a given literary work.“⁹ Tento rys žánru spojuje žánrový systém jednoho období s žánrovými systémy jiných vývojových etap podobně jako existence přechodných žánrových útvarů, které existují jak uvnitř žánrového systému krásné literatury, tak mezi literaturou krásnou a naukovou.¹⁰ Specifické pro žánrový systém zkoumaného období našeho literárního vývoje je však to, že počet těchto přechodných žánrových útvarů (zejména mezi krásnou a naukovou literaturou) je prokazatelně vyšší nežli v předchozích a pozdějších etapách literárního vývoje a že pro základní literární žánry tohoto období existovala možnost plnit jak funkci beletristického díla, tak díla věcné a naukové literatury.

Těchto skutečností si musíme být vědomi dříve, nežli přistoupíme k pokusu o rekonstrukci genologického systému naší literární tvorby 16. století.

I když samozřejmě bereme v úvahu, že ve starší literatuře mají tituly literárních děl odlišnou povahu a že bývají v některých případech utvořeny až dodatečně,¹¹ zbývá přesto v autentických názvech literárních děl 16. a počátku 17. století určitý počet termínů, které lze chápat jako žánrové označení díla.

Chápeme-li tato možná označení žánru jako signál existence určitého žánrového systému, daného charakterem žánrově určených děl, zjišťujeme především, že nejuzavřenější soustavu představuje subsystém poměrně úzce vymezených žánrů krásné literatury. Literaturu dramatickou představuje *komedie* a *tragédie*. Označení *komedie* a *tragédie* bylo však zřejmě užíváno i v širším smyslu, tj. jako pojmenování komediálního (dramatického) útvaru (na rozdíl od útvarů nedivadelních). Jinak bychom si nemohli vysvětlit název divadelní hry Šimona Lomnického *Triumf neb Komedie o vzkříšení Páně*, v níž jednoznačně nejde o zpracování komického tématu, i dalších her s biblickou tematikou. Naopak označení *tragédie* odpovídalo též fraškovitým útvarům, jak ukazuje například *Tragédie aneb hra žebračů*. V každém případě však žánrové označování dramatické literatury odpovídalo tradici (s výjimkou případného širšího užití ve smyslu *hra*).

Poměrně přehledný se jeví i systém žánrů poezie. Pod žánrové označení *pišeň* byly zahrnovány jak lyrické útvary, tak skladby lyrickoepické a epické, a to světské i duchovní, takže označení *pišeň* najdeme například stejně v anonymní *Písni o dobývání pevnosti Kanýže* a v *Písni o povodu a požáru Bystřice pod Hostýnem* jako ve skladbách Sixta Palmy Močidlanského *Píseň horlivá o M. Janovi z Husince a Píseň o sv. Jánů apoštolu*. Propracovanější bylo jen označování děl latinské příležitostné poezie. V tomto případě byla vnitřní diferenciací žánrových různotvarů založena na tematice skladeb, podle níž byla rozlišována *genethliaca* (gratulace k narození dětí nebo k narozeninám), *epithalamia* (svatební gratulace), *panegyrica* (oslavné básně), *propemptica* (přání šťastného odchodu před počátkem cesty), *apobateria* (uvítání při návratu

z cest), *soteria* (blahopřání k záchraně), *epicedia* (soustrastné básně k úmrtí),¹² *encomion* (chvalořeč, která nemusela být spojena s konkrétní osobou, ale mohla se vztahovat i k místu, jak dokazuje Breve encomion Olomucii metropolis Šimona Ennia) atd. V latinské poezii se objevuje i termín *satira* (srov. Hasištejnského Ad sanctum Venceslaum satira).

Mezi prozaickými epickými útvary má beletristický charakter žánr *bajky* (*fabula*), ovšem již titul překladu Ezopových bajek, který pořídil Vrchbělský (Ezopa mudrce život s fabulemi aneb s básněmi jeho) poukazuje k tomu, že termínu *bajka* se v této době užívalo nejen ve smyslu žánrového označení, ale také pro určení fabulovaného vyprávění vůbec, jak dokládá také Milan Kopecký na základě formulace z Doninova cestopisu: „Žádná bajka to není, než jistá a věrná pravda.“¹³ V tomto smyslu je bajka chápána obdobně jako ve starším období básně, tj. jako smyšlené vyprávění v protikladu k vyprávění o skutečné události.

Z tohoto zjištění ovšem nemůžeme vyvodit závěr, že *bajka* představuje jediný žánrový útvar prozaické epiky daného období. Epická tvorba se však realizovala převahou v žánrech, které již nemůžeme chápat jako čisté beletristické útvary, ale jako žánrové útvary synkretické, které se uplatňovaly jak v naukové literatuře, tak v literatuře věcné a krásné. Právě v těchto synkretických žánrech je nutno spatřovat centrum genologického systému literatury daného období.

Obdobný (i když zdaleka ne identický) jev tohoto typu můžeme najít ve staré ruské literatuře. Podle Lichačeva¹⁴ názvy tzv. sjednocujících žánrů, jimiž v této době byly sborníky, tj. termíny jako Slovo, Gramota, Paterik, Letopis atd., představovaly pro čtenáře vstupní informaci o tom, jakých postupů autor sborníku využil, a obecně čtenáře orientovaly při chápání díla, tvořily jistý druh klíče. Doklady o existenci těchto sjednocujících žánrů ještě v 17. století¹⁵ nás přesvědčují o tom, že ve starší ruské literatuře měly tyto sjednocující žánry produktivní charakter.

Ve starší české literatuře se setkáváme s doklady takto pojatých sborníků v omezenější míře. Zaznamenáváme je například u Štítného (s označením *knížky, knihy* nebo *řeči*) na zlomu 14. a 15. století a zjišťujeme je i v 16. století, kdy širší soubory bajek a jiných příběhů byly zpracovány pod sjednocujícím označením *zrcadlo* nebo *pravidlo* (*regule*).

Termíny *pravidlo* nebo *zrcadlo* mají sice metaforický charakter,¹⁶ ale jejich užití jako vstupní čtenářské informace bylo v zásadě jednoznačné. Termín *zrcadlo* poukazyval na to, že čtenář má před sebou dílo, které bylo napsáno proto (jak uvádí Milan Kopecký ve své monografii o Konáčovi¹⁷), „aby v něm — jako v zrcadle — jeho současníci poznávali ‚i vlastní poškvny, i své pýchy‘, a aby se jim naučili bránit“. Jde tedy o určitý obraz, příběh nebo soubor příběhů s didaktickou tendencí, jak dokládá nejen Konáčovo Zrcadlo múdrosti svatého Crhy, ale i anonymní Zrcadlo marnotratných.¹⁸ Zatímco *zrcadlo* poukazuje spíše na negativní jevy lidského života, *pravidlo*, jak ukazuje opět Konáčův spis Pravidlo lidského života, si kladlo za cíl ukázat spíše pozitivní mravní normy lidského jednání, v podstatě jde však o jeden žánrový typ s dvojitým způsobem označení. (Pojmu *zrcadlo* se blížilo i latinské označení *theatrum mundi minoris*, Široký plac aneb Zrcadlo světa.)

Toto vymezení žánrového označení souborů moralizujících příběhů by ne-

představovalo doklad o existenci synkretických žánrů, kdybychom obě označení nacházeli pouze u děl s převažujícím beletristickým charakterem. Jestliže však stejným způsobem pojmenoval Bartoloměj Paprocký své Zrcadlo slavného Markrabství moravského a Brikci z Licka spis Regule, to jest řeholí obecné z latinských učiteluov práv vybrané, získáváme tím doklad, že do stejné žánrové oblasti byla zařazována i díla věcné literatury. Podtitul Zrcadla slavného Markrabství moravského, „v kterémž jeden každý stav, dávnost, vzácnost i povinnost svou uhlídá“, i obsáhlé pasáže textu Paprockého, v nichž podává moralizující hodnocení vyprávěných historických událostí, svědčí však o tom, že realizace žánru v krásné a věcné literatuře zároveň má své funkční zdůvodnění. V obou případech šlo o díla, v nichž z obrazu nebo příběhu (fabulovaného či historického), který sloužil jako „zrcadlo života“, měla vyplynout určitá morální „pravidla“ lidského soužití.

V oblasti beletrie i věcné literatury se setkáváme také s žánrovým označením *řeč*. V starším období (zvláště u Chelčického¹⁹) šlo o žánr věcné literatury, který stál na pomezí beletrie (v podstatě jde o obdobu pozdějšího eseje) a věcné literatury. Toto vymezení si zachovává pojem *řeč* i v 16. století, například v Českové díle Řeči a naučení hlubokých mudrcuov, ovšem již s výraznějším posunem k beletrii, takže v této době bylo možno použít termínu *řeč* i v souvislosti s dílem vysloveně beletristickým (například O Brizeldě řeč zlá o zlém). V této souvislosti se *řeč* stává označením pro vyprávění příběhu odvíjejícího se v čase, tj. vlastně synonymem pojmů *historie* a *kronika*.

Zatímco *zrcadla*, *pravidla* a *řeči* nalézaly své místo jen v krásné a věcné literatuře, uplatnění dalších tří žánrů, tj. *rozmlouvání* (*dialogu*), *historie* a *kroniky*, se projevilo v literatuře krásné, věcné i v rozvíjející se literatuře naukové, takže právě na tyto tři žánry je nutno hledět jako na typické synkretické žánry 16. století.

Rozmlouvání (*dialogus*) mělo své místo v beletrii, kde jsou dokladem Kratochvílná rozmlouvání krále Šalomouna nejmoudřejšího s Markoltem pro oblast epiky a Dialogi variarum personarum v dramatické tvorbě, ale také ve věcné literatuře, popřípadě v literatuře, která svým didaktickým záměrem k věcné literatuře inklinovala, jako bylo například Paprockého Rozmlouvání aneb hádání chudého s bohatým nebo Rozmlouvání Petra svatého se Pánem o obyčejích a povahách nynějšího lidu na světě. Zároveň však užil pojmu *dialogus* i Augustin Olomoucký ve spise Dialogus in defensionem poetices, který můžeme chápat jako dílo orientované naukově.

Z uvedených dokladů vyplývá, že žánrové označení *dialogus* (*rozmlouvání*) spojovalo díla velmi různorodá, jejichž společným znakem bylo využití dialogu jak pro rozvinutí děje, tak pro řešení morálního nebo naukového problému. Vnitřní členění bylo dáno tématem a funkcí jednotlivých děl, samo označení pak mělo charakter synkretický.

Podobnou synkretickou funkci zjišťuje Kopecký také pro pojmy *historie* a *kronika* a formuluje ji tak, že „ve významu rozprávek plnily v době renesance funkci rozsahově střední epiky, kdežto takto označené spisy ve významu dějepisného výkladu měly funkci epiky velké“.²⁰

V podstatě můžeme tedy *historii* a *kroniku* chápat opět jako sjednocující žánr, v němž vnitřní diference na žánrové různotvary byla dána rozdílností funkce a z ní vyplývající morfologické odlišnosti jednotlivých děl a skupin těchto děl. Obecným základem všech existujících různotvarů bylo to, že *histo-*

rie a *kronika* představovaly syžetové žánry, tj. ztvárňovaly příběh nebo příběhy odvíjející se v čase.

Beletristický různotvar žánru *historie* a *kroniky* lze doložit řadou konkrétních děl rozprávkové povahy: *Historia* o císaři Oktaviánovi, Velmi utěšená *historie* o krásné Mageloně, *Historia* velmi pěkná o jednom znamenitém rytíři jménem Galmy, *Historie* o trpělivé hraběnce z Brabantu jménem Genovefě, *Kronika* o té poctivé a šlechtné paní Lukrecii, *Kronika* kratochvilná o ctné a šlechtné panně Meluzině, *Kronika* o smutném skončení Gviškarda a Sigismundy, *Kronika* o Cymonovi hloupém atd. V těchto případech bylo zřejmě označení *kronika* a *historie* chápáno jako synonymní, o čemž svědčí titul díla Velmi pěkná nová *kronika* aneb *historia* o veliké milosti knížete a krále Floria.

Označení *historie* nebylo však vyhrazeno pouze pro díla epické povahy. Setkáváme se s ním i u tvorby dramatické, například v titulu hry Tobiáše Mouřenína z Litomyšle *Historie* kratochvilná o jednom sedlském pacholku.

Vysokou frekvenci má dále využití těchto pojmů pro označení děl věcné literatury. Jako *historie* či *kronika* byla označována díla, která bychom z dnešního hlediska mohli zařadit nejspíše mezi literaturu faktu²¹ (tj. mezi spisy, které s využitím beletrizujících postupů usilovaly o sdělení určitého okruhu věcných informací) nebo mezi tvorbu populárně naukovou. Patří sem jistě Kocínův překlad Löwenklauovy *Kroniky nové o národu tureckém* i Matouše Hozia Vysokomyštského *Kronika moskevská*, Česká *kronika* Václava Hájka z Libočan, která má již převahou beletristický charakter,²² ale i řada dalších *kronik* a *historií* s více či méně zdůrazněným okruhem věcných informací, které dokládají, že *kronika* a *historie* byly chápány též jako součást naukové literatury v užším smyslu. Příkladem takto pojaté *historie* nám může být překlad spisu Jeana de Léry *Historie* o plavení se do Ameriky, kteráž i Brasilia slove, v němž příběhová část je potlačena na minimum a převažují systematicky utříděné informace z oblasti geografie, etnografie i jazykovědy popisované oblasti.

Žánry věcné literatury byly ovšem podstatně početnější, neomezovaly se pouze na *zrcadlo*, *pravidlo*, *řeč*, *historii*, *kroniku* a *rozmlouvání*. Široký okruh děl cestopisné povahy býval žánrově označován jako *cesta*, *putování* či *vypsání*, a pokud inklinoval spíše k systematickému nežli k syžetovému pojetí, též jako *kosmografie*, která stála již na pomezí naukové literatury.

Věcnou literaturu historické povahy zastupoval žánr *pamětí*, *kalendářů* a *štambuchů*. Čistě publicistický charakter měly *listy*, *apologie* a *pře*. Pro žánr *listu* bylo však charakteristické, že mohl být realizován i satirickými postupy, parodujícími například formu diplomatického listu, jak o tom svědčí například *List od papeže Lva*.²³ Na rozdíl od *listu* a *apologie* nejrůznější *zápisy*, *akta* a *popsání* lze řadit sice mezi žánry publicistické literatury, ale je třeba si zároveň uvědomit, že stály na pomezí literatury historické a publicistické tím, že vydávaly svědectví o soudobém historickém dění. V podstatě však měly charakter politické publicistiky.

Žánry skladeb mravně výchovných v užším smyslu (mravně výchovný charakter měla v širším smyslu i díla čistě beletristická) zastupují nejrůznější *rady*, *naučení*, *instrukcí* a *sententiae*, ale lze k nim přiřadit i ta díla, která nesla označení *život* (v Konáčově překladu spis Waltra Burleye čteme přímo v názvu *Životové* a mravná naučení mudrců přirozených a mužův ctností osvícených), i když označení *život* najdeme i ve spisech spíše historické povahy. Distinktivním znakem, podle něhož můžeme *život* zařadit buď mezi literaturu

mravně výchovnou, nebo mezi literaturu historickou, je zřejmě funkce díla, tj. snaha autora o soustředění pozornosti vnímatele buď na mravně výchovnou složku díla, nebo na jeho složku biografickou.

Za žánrový termín nelze patrně považovat označení *novina* nebo *noviny*, protože v názvech děl sloužil spíše ke zdůraznění aktuálnosti díla, novosti informací a z morfologického hlediska byl bezpříznaký.

K věcným žánrům můžeme konečně počítat též *postilu*, která zastupuje věcné žánry duchovní povahy (na rozdíl od věcných žánrů světských, které jednoznačně v dané době převažovaly).

Z uvedené charakteristiky žánrových označení, která se objevují v titulech děl 16. století, lze dojít k určitému obecnějšímu pohledu na systém žánrů tohoto období.

Žánrové označení	Beletrie	Věcná liter.	Nauková liter.
píseň	x	—	—
žánry přiležitostné poezie	x	—	—
satira	x	—	—
bajka	x	—	—
komedie	x	—	—
tragédie	x	—	—
zrcadlo, pravidlo, regule, theatrum	x	x	—
řeč	x	x	—
rozmlouvání, dialogus	x	x	x
historie, kronika	x	x	x
{ cesta, putování, vypsání	—	x	—
{ kosmografie	—	x	—
{ paměti	—	x	—
{ kalendář	—	x	—
{ štambuch	—	x	—
{ zápisy, akta, popsání	—	x	—
{ list, apologie, pře	—	x	—
{ život	—	x	—
{ rada, naučení, instrukcí, sententiae	—	x	—
postila	—	x	—

Ukazuje se, že v systému literárních žánrů 16. století měly centrální místo žánry synkretické, které se uplatňovaly jak v čisté beletrii, tak v literatuře věcné a popřípadě naukové. Toto centrální postavení synkretických žánrů je plně zdůvodněno celým humanistickým pojetím literatury a její funkce. I když se diferenciací literatury na tvorbu beletristickou a na literaturu odbornou projevuje od počátku vývoje naší literatury, nabývá tento proces, jak dokládá Josef Hrabák, v 16. století zvláštní podoby: „V této době [. . .] probíhala diferenciací na literaturu odbornou a na literaturu krásnou (do jejíž oblasti zahrnují i literaturu zábavnou) jako protiklad tvorby vyšší a nižší. Vyšší tvorbu přitom představovala u nás tvorba v humanistickém duchu, tedy tvorba převážně nauková, a ta byla v naší literatuře představována prózou zaměřenou na sdělení, formálně sice ‚vykřtaltovanou‘ podle prózy antické, ale přece jen připravující půdu spíše pro dnešní literaturu odbornou než pro literaturu krásnou

a zábavnou. Beletrie se tím dostávala v očích soudobého vzdělance pochopitelně na nízké místo v hierarchii kulturních hodnot.²⁴

Tak si můžeme vysvětlit, že i pro beletristická díla volili autoři žánrové označení užívané ve věcné a naukové literatuře a tím vstupní informaci vlastně posouvali dílo na vyšší stupeň v hodnotovém systému soudobé literární tvorby.

Důraz, který kladli humanisté na tvorbu s věcnou informací, se ovšem odrazil v celém genologickém systému, nejen v centrálním postavení synkretických žánrů. V podstatě lze genologický systém literatury 16. století rozdělit na tři subsystemy. Vedle synkretických žánrů je to subsystem literatury věcné a subsystem literatury krásné. Subsystem krásné literatury se vyznačoval v podstatě tradičním pojetím a počet žánrů, které se v něm uplatňovaly, byl relativně úzký a poměrně konstantní. Naopak subsystem věcné literatury se jeví jako expanzivní systém, který právě v této době procházel prudkým rozvojem. Dokladem tohoto rozvoje je nejen počet žánrů, jež se v této době buď formovaly nové, nebo nabývaly alespoň nové funkce, ale též jistá terminologická neustálost uvnitř jednotlivých oblastí věcné literatury, která umožňovala využívání různých označení pro též literární žánr (srov. například žánrové označování cestopisné literatury).

Není tedy pochybnosti o tom, že humanistické pojetí funkce literární tvorby vedlo k vytvoření svébytného genologického systému, v němž jednoznačně počtem i významem převažovaly žánry synkretické a žánry věcné literatury, kdežto žánry beletrie stály v pozadí a neprocházely jako subsystem podstatnějšími změnami.

Toto dobové pojetí genologického systému nemůžeme samozřejmě považovat za základ k hodnocení významu jednotlivých žánrů a děl z hlediska dalšího literárního vývoje. Studium literatury 17. a 18. století vede naopak k závěru, že zárodky moderní beletrie je nutno hledat spíše v těch oblastech literární tvorby, které stály na periférii literatury 16. století (knížky lidového čtení),²⁵ nicméně určení genologického systému humanistické literatury je nutné proto, abychom pochopili soudobý přístup k hierarchii literární tvorby a abychom si uvědomili, jak pojetí literatury a její funkce v určitém období modifikuje celý žánrový systém. Rekonstrukce žánrového systému představuje tak ve svých konečných výsledcích odhalení a potvrzení soudobé literární axiologie.

¹ D. S. Lichačev, *Poetika drevnerusskoj literatury*. Moskva 1979³, 55–58.

² Význam tématu pro charakter žánru připomíná např. též T. Michałowska, *Staropolska teoria genologiczna*. Studia staropolskie, Tom XLI, Wrocław—Warszawa—Kraków—Gdańsk 1974, 155.

³ J. Hrabák, *Poetika*. Praha 1973, 81.

⁴ T. Michałowska, op. cit., 155.

⁵ J. Hrabák, op. cit., 81.

⁶ Svědčí o tom například dílo Martina Opitze *Buch von der Deutschen Poeterey* (1624). Nach der Ed. von W. Braune neu hrsg. von R. Alewyn, Neudrucke Deutscher Literaturwerke, Neue Folge 8, Tübingen 1963, 20.

⁷ M. Kopecký, *Pokrokové tendence v české literatuře od konce husitství do Bílé hory*. Spisy Univerzity J. E. Purkyně v Brně, filozofická fakulta 224, Brno 1979, 90.

⁸ U. Margolin, *On Three Types of Deductive Models in Genre Theory*. In: *Zagadnienia rodzajów literackich* 17, 1974, zes. 1 (32), 5–19.

⁹ J. Trzynadlowski, *Information Theory and Literary Genres*. In: Zagadnienia rodzajów literackich 4, 1961, zeszs. 1 (6), 45.

¹⁰ S. Dąbrowski, *Teoria genologiczna Stefanii Skwarczyńskiej (Próba analizy i krytyki)*. Gdańskie towarzystwo naukowe. Wydział nauk społecznych i humanistycznych, Seria monografii, Nr. 47, Gdańsk 1974, 253—254.

¹¹ J. Hrabák, *K morfologii současné prózy*. Edice Hosta do domu, sv. 10, Brno 1969, 43—46.

¹² M. Kopecký, op. cit., 153.

¹³ Ibid, 89.

¹⁴ D. S. Lichačev, op. cit., 61, 71—72.

¹⁵ *Literaturmyj sbornik XVII veka. Prólog*. Moskva 1978.

¹⁶ J. Hrabák, *K morfologii současné prózy*, 45.

¹⁷ M. Kopecký, *Literární dílo Mikuláše Konáče z Hodiškova. Přspěvek k poznání české literatury v období renesance*. Spisy Univerzity J. E. Purkyně v Brně, filozofická fakulta 74, Praha 1962, 113.

¹⁸ Žánrové označení *zrcadlo (speculum)* najdeme ovšem již ve středověké literatuře, nejde tedy o žánr, který se v období humanismu a renesance formoval nově. Nový je jen jeho synkretický charakter a jeho zaměření ke světskému životu.

¹⁹ E. Petrů, *Traktát a řeč jako žánry české literatury 15. století*. In: Sborník prací jazykovědných a literárněvědných. Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, fac. phil. 47, Philologica 25, Praha 1968, 91—101.

²⁰ M. Kopecký, *Pokrokové tendence v české literatuře od konce husitství do Bílé Hory*, 81.

²¹ K charakteru literatury faktu 16. století srov.: E. Petrů, *Staročeský cestopis z hlediska genologického*. In: Studia bohemia II. Sborník literárněvědných a jazykovědných prací členů katedry bohemistiky a slavistiky. Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, fac. phil., Philologica 46, Praha 1982, 7—18 a *Vzrušující skutečnost*, Ostrava 1984.

²² J. Kolár, *Hájková kronika a česká kultura*. In: Václav Hájek z Libočan, *Kronika česká*. Výbor historického čtení. Vyd. J. Kolár. Živá díla minulosti, sv. 91, Praha 1981, 15—16.

²³ M. Kopecký, *Pokrokové tendence v české literatuře od konce husitství do Bílé hory*, 158.

²⁴ *Fortunatus*. K vyd. přípr. a úvod napsal J. Hrabák. Památky staré literatury české, sv. 32, Praha 1970, 9.

²⁵ Ibid, 9—10.

DAS GENOLOGISCHE SYSTEM DER TSCHECHISCHEN LITERATUR DES 16. JAHRHUNDERTS

Aufgrund einer Analyse der Beziehungen zwischen den Gattungen und Genres in der Literatur des 16. Jahrhunderts erbringt die Studie Beweise für die Existenz eines eigenständigen genologischen Systems in der Literatur des 16. Jahrhunderts. Die besondere Bedeutung die die Humanisten Werken mit sachlichen Informationen beimaßen, spiegelte sich in der zentralen Stellung der synkretistischen Genres wider. Im genologischen System der humanistischen Literatur können im wesentlichen drei Subsysteme festgelegt werden: neben den synkretistischen Genres ist dies das Subsystem der sachlichen Literatur und das der Belletristik. Das Subsystem der Belletristik zeichnet sich durch eine im Grunde traditionelle Auffassung aus, und die Anzahl der sich darin geltend machenden Genres ist relativ eng und konstant. Im Gegensatz dazu erscheint das Subsystem der sachlichen Literatur als ein expansives System, das gerade zu jener Zeit in heftiger Entfaltung begriffen war. Das beweist nicht nur die Zahl der Genres, die sich damals neu herausbildeten, bzw. neue Funktionen übernahmen, sondern auch eine gewisse terminologische Unbeständigkeit innerhalb der einzelnen Gebiete der sachlichen Literatur, die die Verwendung verschiedener Bezeichnungen für ein und dasselbe Genre ermöglichte.

Der Versuch einer Rekonstruktion des genologischen Systems der tschechischen Literatur des 16. Jahrhunderts ergab freilich nicht nur die Aufdeckung seiner Eigenständigkeit, sondern trug auch zum Erfassen der zeitgenössischen Hierarchie des literarischen Schaffens und letzten Endes zur Festlegung der humanistischen literarischen Axiologie bei.